

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΚΑΙ Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Διονύσιος Γιαννίμπας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ΕΚΤ έχει κεντρικό ρόλο στην υποστήριξη δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την οργάνωση της γνώσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η υποστήριξη της λειτουργίας των βιβλιοθηκών με διάφορους τρόπους, με σημαντικότερο ίσως από αυτούς την ανάπτυξη και παροχή μεθοδολογικών εργαλείων και περιεχομένου.

Για τον σκοπό αυτό, το ΕΚΤ ασχολείται με τη μελέτη, προσαρμογή και καθιέρωση συστημάτων ταξινόμησης και ευρετηρίασης, στον πυρήνα των οποίων βρίσκεται η ορολογία. Στην ανακοίνωση, μετά από την παρουσίαση των βασικών εννοιών, εκτίθεται το πρόσφατο έργο του ΕΚΤ στο συγκεκριμένο πεδίο, και ιδίως το έργο της έκδοσης της Δεκαδικής Ταξινόμησης Dewey, με αναφορά στα ζητήματα ορολογίας. Επίσης, γίνεται αναφορά σε προσπάθειες που βρίσκονται σε εξέλιξη στον τομέα των ελεγχόμενων λεξιλογίων (θησαυρών), τα οποία διακρίνονται για την αυστηρή διασύνδεση των όρων μεταξύ τους.

THE NATIONAL DOCUMENTATION CENTER AND KNOWLEDGE ORGANISATION

Dionyssios Giannibas

SUMMARY

NDC supports activities associated with knowledge organization, including assistance to library functions in various ways, the most important of them being the development and provision of methodological tools.

In this context, NDC undertakes studying, adjusting and establishing classification and indexing systems; central to this systems is terminology. In this paper, after basic concepts having been introduced, recent work of the NDC in this field is presented –and in particular the project of editing the Greek version of Dewey Decimal Classification– with reference to terminological matters. Also, there is a brief introduction to efforts currently being undertaken in the field of controlled vocabularies (thesauri), known for the specific relationships between terms.

1 ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ

Σύμφωνα με το Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1381.1, τεκμηρίωση είναι η «συνεχής και συστηματική συλλογή και επεξεργασία καταχωρημένης πληροφορίας με σκοπό την αποθήκευση, ανάκτηση, χρήση ή μετάδοσή της» και κέντρο τεκμηρίωσης είναι ο «οργανισμός που ασχολείται με την τεκμηρίωση, την επεξεργασία και διάδοση των πληροφοριών σε διάφορα επίπεδα» [1].

Το ΕΚΤ είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου που λειτουργεί από το 1980 στο πλαίσιο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και εποπτεύεται από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας του Υπουργείου Ανάπτυξης.

Αποστολή του ΕΚΤ είναι η διευκόλυνση της πρόσβασης στη γνώση. Αυτό σημαίνει ότι δραστηριοποιείται αφενός στην ανάπτυξη, συλλογή, διαχείριση και παροχή περιεχομένου, με έμφαση στον τομέα των επιστημών και της τεχνολογίας, και αφετέρου στην ανάπτυξη εργαλείων διαχείρισης περιεχομένου.

Με εφόδια την προηγμένη πληροφορική τεχνολογία σε συνδυασμό με την τεχνογνωσία που διαθέτει το ειδικευμένο προσωπικό του σε θέματα ψηφιακού περιεχομένου, το ΕΚΤ δημιουργεί την εθνική υποδομή που είναι απαραίτητη για τη διαρκή βελτίωση των υπηρεσιών τεκμηρίωσης και πληροφόρησης, ιδίως στο νέο ηλεκτρονικό περιβάλλον, είτε αυτές παρέχονται από το ίδιο το ΕΚΤ είτε από τρίτους.

Εδώ εντάσσονται μεταξύ άλλων η παροχή πρόσβασης σε βάσεις δεδομένων και η υποστήριξη της λειτουργίας των βιβλιοθηκών. Το ΕΚΤ δημιούργησε και ενημερώνει το εθνικό αρχείο διδακτορικών διατριβών, συλλέγει και ψηφιοποιεί ελληνικό περιεχόμενο, αναπτύσσει ελληνικές επιστημονικές και τεχνολογικές βάσεις δεδομένων και φιλοξενεί αντίστοιχες διεθνείς, ενώ παρέχει υπηρεσίες ανάκτησης πληροφοριών συνδυάζοντας και αξιοποιώντας ευρύ φάσμα πηγών (μεταξύ των οποίων άνω των 1300 διεθνών και ελληνικών βάσεων δεδομένων). Όσο για την υποστήριξη των βιβλιοθηκών –μεταξύ των προτεραιοτήτων του Κέντρου ήδη από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του–, το ΕΚΤ έχει να επιδείξει σημαντικό και πολύπλευρο έργο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η ανάπτυξη και ο συντονισμός του Εθνικού Δικτύου Επιστημονικών και Τεχνολογικών Βιβλιοθηκών (ΕΔΕΤΒ), που περιλαμβάνει περισσότερες από 230 βιβλιοθήκες, και η ανάπτυξη και διάθεση του Συλλογικού Καταλόγου Περιοδικών των ελληνικών επιστημονικών και τεχνολογικών βιβλιοθηκών (27.000 τίτλοι).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δραστηριότητα του ΕΚΤ στην ανάπτυξη εργαλείων διαχείρισης περιεχομένου. Το σύστημα αυτοματισμού βιβλιοθηκών ΑΒΕΚΤ είναι ένα ολοκληρωμένο προϊόν που έχει ήδη εγκατασταθεί και λειτουργεί σε περισσότερες από 2000 βιβλιοθήκες σε όλη τη χώρα, ενώ αναβαθμίζεται και εξελίσσεται συνεχώς. Δεν είναι υπερβολή να πει κανείς ότι έχει καλύψει με τον καλύτερο τρόπο τις ανάγκες του χώρου και έχει συμβάλει τα μέγιστα όχι μόνο στον εκσυγχρονισμό των βιβλιοθηκών, αλλά και στην εξοικείωση των βιβλιοθηκονόμων με το νέο περιβάλλον εργασίας τους και στη γενικότερη επιμόρφωσή τους σε θέματα καταλογογράφησης, μέσα από τα προγράμματα εκπαίδευσης στη χρήση του συστήματος.

Και ενώ το ΑΒΕΚΤ έχει ήδη πίσω του μακρά ιστορία, τα τελευταία χρόνια εντάσσεται δυναμικά πλέον στον σχεδιασμό του ΕΚΤ και η ανάπτυξη των εργαλείων εκείνων που αποτελούν σημείο αναφοράς στην οργάνωση της γνώσης και απαραίτητο υπόβαθρο για την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών. Ταξινομικά συστήματα και θησαυροί βρίσκονται στο επίκεντρο της συνέργειας μεταξύ Πληροφορικής και Επιστήμης της Πληροφόρησης, της καταλυτικής αυτής σχέσης από την οποία περνά υποχρεωτικά ο δρόμος για την περίφημη Κοινωνία της Πληροφορίας. Πρόσβαση στη γνώση δεν νοείται χωρίς θεματική ανάλυση του περιεχομένου· εδώ κυρίαρχο ρόλο παίζει ο τρόπος που αντιλαμβάνεται ο ανθρώπινος νους τον κόσμο. Η θριαμβευτική επάνοδος της φιλοσοφίας, θα έλεγε κανείς... Και ασφαλώς οι έννοιες και οι όροι είναι οι αδιαμφισβήτητοι πρωταγωνιστές.

2 ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Η ταξινόμηση των γνώσεων αποτελούσε ανέκαθεν μια φιλοσοφική συμβολή στην αναζήτηση της αρχής και της αιτίας των πάντων. Εντούτοις, το θεωρητικό ζητούμενο της κατάταξης των επιτευγμάτων του ανθρώπινου πνεύματος απέκτησε και πρακτική αξία με την πρόοδο των επιστημών και την ανάπτυξη των βιβλιοθηκών.

Η οργάνωση της γνώσης λοιπόν, με το πέρασμα των αιώνων, κλήθηκε να γίνει ο μίτος της Αριάδνης σε έναν λαβύρινθο που αποκτούσε όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις, όλο και περισσότερες διακλαδώσεις. Πέρα από εργαλείο κατανόησης του κόσμου που μας περιβάλλει, έπρεπε τώρα να γίνει και το όχημα για την πρόσβαση στη γνώση, ή, για να χρησιμοποιήσουμε μια άλλη δημοφιλή έκφραση της εποχής του Διαδικτύου, η πυξίδα για την πλοήγηση στον ωκεανό των αποθηκευμένων πληροφοριών.

Δύο είναι οι τρόποι με τους οποίους επιδιώχθηκε από νωρίς η θεματική πρόσβαση στην πληροφορία: η ταξινόμηση και η ευρετηρίαση. Και οι δύο αυτές διεργασίες διαμορφώθηκαν και συστηματοποιήθηκαν μέσα από την ανάπτυξη της Επιστήμης της Πληροφόρησης, όπως αποκαλείται συχνά σήμερα η βιβλιοθηκονομία και οι συναφείς κλάδοι (αρχειονομία κ.λπ.). Ας δούμε πιο αναλυτικά τους μηχανισμούς και τα χαρακτηριστικά τους.

2.1 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ

Η έννοια της ταξινόμησης αναφέρεται στην ανάπτυξη και χρήση ενός συστήματος για την οργάνωση της γνώσης.

Η ιστορία της ξεκινά ήδη από την αρχαιότητα και ακολουθεί δύο παράλληλες κατευθύνσεις. Όταν υπηρετεί τη φιλοσοφία και τις επιστήμες, η ταξινόμηση έχει περισσότερο θεωρητικό χαρακτήρα: αποσκοπεί στην αποτύπωση της τάξης του κόσμου, στη δημιουργία ενός μοντέλου με διαχρονική και οικουμενική αξία. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της Ζωολογίας και της Βοτανικής, με τις κατηγοριοποιήσεις των ζώων και των φυτών· ανάλογα εγχειρήματα στον τομέα των κοινωνικών επιστημών συναντούν σαφώς μεγαλύτερα προβλήματα, δεν παύουν όμως να διέπονται από το ίδιο πνεύμα.

Όταν πάλι επικουρεί τις προσπάθειες συστηματικής παρουσίασης της καταγεγραμμένης ανθρώπινης γνώσης, υποτάσσεται κατ' αρχήν σε μια χρηστική σκοπιμότητα, χωρίς αυτό να σημαίνει ασφαλώς ότι δεν συνδέεται στενά με τα εκάστοτε θεωρητικά συστήματα. Η πρώτη έχει χαρακτηριστεί επιστημονική ή ακαδημαϊκή ταξινόμηση, ενώ η δεύτερη βιβλιογραφική. Εδώ θα μας απασχολήσει περισσότερο με τη δεύτερη μορφή της, που καθορίστηκε κυρίως από την πορεία των βιβλιοθηκών, αλλά και των έργων που ονομάστηκαν «εγκυκλοπαίδειες», πριν ανατείλει η σύγχρονη εποχή της ανάκτησης της πληροφορίας.

Ορόσημα στην πορεία αυτή αποτέλεσαν τόσο η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας όσο και η Εγκυκλοπαίδεια των Γάλλων διαφωτιστών. Έμπνευση για τα μνημειώδη αυτά επιτεύγματα του ανθρώπινου πολιτισμού είχε αποτελέσει το έργο του Αριστοτέλη και του Φράνσις Μπέικον αντίστοιχα. Στα χρόνια που είχαν μεσολαβήσει, πολλοί είχαν βάλει το λιθαράκι τους· δεν πρέπει να ξεχνάμε τις υπηρεσίες που προσέφεραν οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες σε δύσκολες εποχές. Τον 19ο αιώνα, στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ, η δημιουργία μεγάλου αριθμού βιβλιοθηκών, παράλληλα με την κατακόρυφη άνοδο της εκδοτικής παραγωγής, φαίνεται ότι έπαιξε καταλυτικό ρόλο για την ανάπτυξη ταξινομικών συστημάτων.

Μέχρι τότε, η συνήθης πρακτική στους καταλόγους των βιβλιοθηκών ήταν η αλφαβητική παρουσίαση των έργων με βάση το όνομα του συγγραφέα ή τον τίτλο του βιβλίου. Οι νέες όμως συνθήκες ανέδειξαν τα πλεονεκτήματα της θεματικής ταξινόμησης, η οποία, με αφετηρία τη φιλοσοφία της επιστήμης, χάραξε τον δικό της ανεξάρτητο δρόμο. Ο λόγος για τη χειραφέτηση αυτή ήταν ότι εξυπηρετούσε έναν διαφορετικό, καθαρά πρακτικό, σκοπό: την συγκέντρωση βιβλίων με το ίδιο ή παρόμοιο θέμα στο ίδιο ράφι.

Αυτό μπορεί να ακούγεται απλό, αλλά στην πράξη τα περισσότερα βιβλία δεν περιορίζονται σε ένα και μοναδικό θέμα. Κάθε άλλο· ορισμένα μάλιστα πραγματεύονται δύο και τρία θέματα ισότιμα. Όταν όμως πρόκειται για την τοποθέτηση του βιβλίου στο ράφι, ο βιβλιοθηκονόμος οφείλει να επιλέξει ένα μόνο θέμα και να ταξινομήσει το βιβλίο ανάλογα. Το σημαντικό είναι ότι η επιλογή αυτή επηρεάζει την αναζήτηση της πληροφορίας από τον χρήστη. Σε αυτό, ωστόσο, θα επανέλθουμε αναφερόμενοι στην ευρετηρίαση.

Το ταξινομικό σύστημα που ήρθε να ταράξει τα νερά και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των καιρών ήταν η Δεκαδική Ταξινόμηση Dewey. Σήμερα είναι το σύστημα με τη μεγαλύτερη διάδοση σε όλον τον κόσμο. Χρησιμοποιείται σε περισσότερες από 135 χώρες και έχει μεταφραστεί σε περισσότερες από 30 γλώσσες. Ας δούμε λοιπόν περί τίνος πρόκειται.

2.1.1 Η Δεκαδική Ταξινόμηση Dewey

Ο Melvil Dewey γεννήθηκε το 1851 στην Πολιτεία της Νέας Υόρκης. Στα εικοσιένα του χρόνια εργαζόταν ως βοηθός στη βιβλιοθήκη του Άμχερστ Κόλετζ, στο Άμχερστ της Μασαχουσέτης. Τον καιρό εκείνο, για την ταξινόμηση των βιβλίων εφαρμοζόταν ένα σύστημα «σταθερής θέσης»: κάθε βιβλίο τοποθετούνταν σε συγκεκριμένη θέση στον πραγματικό χώρο της βιβλιοθήκης, και όχι στον νοητό «χώρο» ενός ταξινομικού συστήματος. Κάθε φορά που μια βιβλιοθήκη προχωρούσε σε επέκταση των εγκαταστάσεων της, ήταν υποχρεωμένη να ταξινομήσει τη συλλογή της από την αρχή, αφού η «διεύθυνση» κάθε βιβλίου και το ίδιο το σύστημα ταξινόμησης συνδέονταν άρρηκτα με τη διαρρύθμιση του συγκεκριμένου χώρου.

Αυτό προβλημάτισε τον Dewey, που άρχισε να αναρωτιέται: Γιατί η ταξινόμηση να μη γίνεται μια και καλή; Γιατί να μην αποδίδεται σε κάθε βιβλίο ένας κωδικός που να ισχύει ανεξάρτητα από ράφια, κτήρια και βιβλιοθήκες; Αναζητώντας μια λύση, επισκέφθηκε πολλές βιβλιοθήκες και, όπως γράφει ο ίδιος, έμεινε κατάπληκτος από «τη σπατάλη χρόνου και χρήματος σε μια διαδικασία διαρκούς καταλογογράφησης και ταξινόμησης», παρατηρώντας μάλιστα ότι, με το υφιστάμενο σύστημα, η εργασία αυτή επαναλαμβανόταν χωριστά για καθεμία βιβλιοθήκη,

«αντί να γίνεται μία μόνο φορά για όλους, από κάποιον κεντρικό φορέα». «Μετά από μήνες μελέτης», διηγείται ο ίδιος, «μια Κυριακή και ενώ παρακολουθούσα το ατελείωτο κήρυγμα του εφημέριου Στερνς δίχως να ακούω λέξη, απορροφημένος από το πρόβλημα που με απασχολούσε, η λύση μου ήρθε τόσο ξαφνικά που αναπήδησα στο κάθισμα και λίγο έλειψε να αναφωνήσω 'Εύρηκα!' Ήταν το άκρον άωτον της απλότητας, η χρήση των απλούστερων γνωστών συμβόλων, των αραβικών αριθμών ως δεκαδικών ψηφίων, [...] για τη σημειογραφία μιας ταξινόμησης του συνόλου της έντυπης ανθρώπινης γνώσης». Ήταν Μάιος του 1873.

Ο Dewey έσπευσε να εφαρμόσει την ιδέα του στη βιβλιοθήκη του κολεγίου. Χώρισε τον κόσμο του επιστητού σε δέκα κύριες τάξεις (classes), κάθε τάξη σε δέκα διαιρέσεις (divisions), και κάθε διαίρεση σε δέκα τμήματα (sections), και συνέχιζε με δεκαδικές υποδιαίρεσεις μέχρι τον επιθυμητό βαθμό εξειδίκευσης. Έτσι χαρτογράφησε το σύμπαν της γνώσης ξεκινώντας από τα ευρύτερα θέματα και καταλήγοντας στα ειδικότερα. Ως σημειογραφία χρησιμοποίησε τους αριθμούς από το 0 έως το 9 σε κάθε επίπεδο διαίρεσης. Για παράδειγμα, το 3 δηλώνει τις κοινωνικές επιστήμες, το 34 δηλώνει το δίκαιο, το 341 το διεθνές δίκαιο, το 3416 το διεθνές δίκαιο του πολέμου κ.ο.κ. Η προσθήκη κάθε νέου ψηφίου αποδίδει με μεγαλύτερη λεπτομέρεια το περιεχόμενο του βιβλίου και το φέρνει δίπλα σε άλλα βιβλία με το ίδιο ή συναφές θέμα. Σημειωτέον ότι κάθε αριθμός θεωρείται ότι εκφράζει δεκαδικά ψηφία (δηλ. 0,3 - 0,34 - 0,341 - 0,3416) και όχι ακέραιους αριθμούς, που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν σύγχυση ως προς τη μεταξύ τους σχέση. Η σχέση, δηλαδή, μεταξύ 0,3 και 0,34 παραπέμπει στην εξειδίκευση του θέματος, κάτι που δεν ισχύει για τη σχέση μεταξύ 3 και 34. Αργότερα, για να καταστεί αυτό ακόμη πιο απλό και σαφές, ορίστηκαν ως ελάχιστο απαιτούμενο τα τρία ψηφία (που αντιστοιχούν στα τρία πρώτα επίπεδα: τάξη, διαίρεση, τμήμα), ύστερα από τα οποία παρεμβάλλεται μια τελεία (για οποιαδήποτε περαιτέρω υποδιαίρεση): 300 κοινωνικές επιστήμες, 340 δίκαιο, 341 διεθνές δίκαιο, 341.6 διεθνές δίκαιο του πολέμου.

Οι δέκα κύριες τάξεις έχουν ως εξής:

000	Γενικά έργα
100	Φιλοσοφία και ψυχολογία
200	Θρησκεία
300	Κοινωνικές επιστήμες
400	Γλώσσα
500	Φυσικές επιστήμες και μαθηματικά
600	Τεχνολογία (εφαρμοσμένες επιστήμες)

- 700 Τέχνες
- 800 Λογοτεχνία
- 900 Γεωγραφία και ιστορία

Η επινόηση του Dewey καθιστούσε δυνατή την επέκταση της συλλογής μιας βιβλιοθήκης χωρίς να χρειάζεται νέα αρίθμηση, αφού ο αριθμός δεν αντιπροσώπευε πλέον τη θέση των βιβλίων στον χώρο αλλά το θεματικό τους περιεχόμενο, που παραμένει αναλλοίωτο. Πέρα από αυτό, ο πρακτικός χαρακτήρας του συστήματος έκανε τη γνώση προσιτή στο ευρύ κοινό. Μέχρι τότε, οι δημόσιες βιβλιοθήκες ήταν ελάχιστες και δεν επιτρεπόταν στους αναγνώστες να πλησιάζουν μόνοι τους τα ράφια. Τα βιβλία τα έφερνε στους αναγνώστες το προσωπικό της βιβλιοθήκης, που γνώριζε την ακριβή τους θέση. Οι δε ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες της εποχής δεν απείχαν πολύ από αποθήκες βιβλίων.

Πρωθώντας την υιοθέτηση του συστήματος του από όσο το δυνατόν περισσότερες βιβλιοθήκες, ο Dewey προσδοκούσε την παροχή ενιαίας πρόσβασης στη γνώση για όλους τους χρήστες τους. Το σκεπτικό του Dewey ήταν ότι αν όλες οι βιβλιοθήκες εφάρμοζαν τη Δεκαδική Ταξινόμηση, ο αναγνώστης θα μπορούσε να επισκεφθεί οποιαδήποτε βιβλιοθήκη και να βρει τα βιβλία διευθετημένα με ανάλογο τρόπο. Κατά συνέπεια, η υιοθέτηση του συστήματος του Dewey διευκόλυνε παράλληλα την ελεύθερη πρόσβαση στα βιβλιοστάσια, καθώς οι χρήστες ήταν σε θέση πλέον να κατανοήσουν τη μέθοδο οργάνωσης των βιβλίων και να αυτοεξυπηρετούνται. Η δε χρήση των αριθμών στην σημειογραφία το κατέστησε διεθνώς κατανοητό και βοήθησε σημαντικά στην εξάπλωσή του, κερδίζοντας τον χαρακτηρισμό της *lingua franca* των βιβλιοθηκονόμων.

Η Δεκαδική Ταξινόμηση Dewey εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1876. Μέχρι τον θάνατό του το 1931, ο ίδιος ο Dewey επεξεργάστηκε ή επέβλεψε 11 ακόμη εκδόσεις του συστήματός του. Μόλις πριν από λίγους μήνες κυκλοφόρησε η 22η έκδοση (η οποία διατίθεται πλέον και συνδρομητικά μέσω του Διαδικτύου). Παράλληλα κυκλοφορεί και σε συνοπτική μορφή –που έχει φτάσει στην 13η έκδοση– για χρήση σε μικρές σχετικά βιβλιοθήκες. Σε όλη αυτή την πορεία, έγιναν πολλές και σημαντικές προσαρμογές, τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη μεθοδολογία, σε μια διαρκή προσπάθεια ενσωμάτωσης των εξελίξεων που σημειώθηκαν στον ανθρώπινο πολιτισμό, στον χώρο της ταξινόμησης και στη χρήση του ίδιου του συστήματος εντούτοις, ο πυρήνας και η φιλοσοφία της Δεκαδικής Ταξινόμησης Dewey δεν έχουν αλλάξει.

2.1.2 Η ελληνική έκδοση

Η απόδοση και έκδοση στα ελληνικά της Δεκαδικής Ταξινόμησης Dewey ήταν για τον χώρο των ελληνικών βιβλιοθηκών ένα ζητούμενο που άργησε πολύ να ικανοποιηθεί. Στο παρελθόν είχαν γίνει σχετικές απόπειρες που για διάφορους λόγους δεν τελεσφόρησαν. Παρά τη σοβαρή αυτή έλλειψη, η διάδοση του συστήματος ήταν τέτοια που πολλές βιβλιοθήκες το εφαρμόζαν χρησιμοποιώντας την πρωτότυπη έκδοση στα αγγλικά. Όπως ήταν φυσικό, αυτό δημιουργούσε πολλά προβλήματα, καθώς για τις ανάγκες του καταλόγου της κάθε βιβλιοθήκης άλλοτε επιχειρούνταν η κατά το δοκούν απόδοση των όρων και άλλοτε χρησιμοποιούνταν οι όροι ως είχαν στην αγγλική γλώσσα, με προφανείς συνέπειες τόσο για την οργάνωση της ίδιας της βιβλιοθήκης όσο και για την εξυπηρέτηση των χρηστών. Ανάλογα ήταν τα προβλήματα και για τα τμήματα βιβλιοθηκονομίας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπου η διδασκαλία της Δεκαδικής Ταξινόμησης Dewey αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του προγράμματος σπουδών.

Τον Σεπτέμβριο του 1999, το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, με την υποστήριξη του Υπουργείου Παιδείας και τη συνεργασία της Ένωσης Ελλήνων Βιβλιοθηκάρων, εξασφάλισε τα δικαιώματα της συνοπτικής έκδοσης και προέβη στον σχεδιασμό του έργου. Το εγχείρημα είχε να αντιμετωπίσει από την αρχή την απουσία προηγούμενης εμπειρίας που θα μπορούσε να παράσχει την ασφάλεια κάποιων δοκιμασμένων λύσεων. Αλλά ο κύριος ανασταλτικός παράγοντας ήταν η έλλειψη βιβλιοθηκονομικών εργαλείων και καθιερωμένης ορολογίας στην ελληνική γλώσσα. Για τον λόγο αυτό, κρίθηκε απαραίτητη η συγκρότηση Επιτροπής Βιβλιοθηκονομικής Επιμέλειας και Επιτροπής Επιστημονικής Ορολογίας.

Η Επιτροπή Βιβλιοθηκονομικής Επιμέλειας απαρτίστηκε από 8 έμπειρους βιβλιοθηκονόμους με θητεία στη χρήση και τη διδασκαλία της Δεκαδικής Ταξινόμησης και είχε τη γενική επίβλεψη και τελική επιμέλεια του έργου. Κύριο μέλημά της ήταν τα μεθοδολογικά προβλήματα και επιλογές, καθώς και η ορθή μεταφορά της εισαγωγής και των βιβλιοθηκονομικών οδηγιών.

Την Επιτροπή Επιστημονικής Ορολογίας συγκρότησαν 16 καθηγητές πανεπιστημίου επιφορτισμένοι με τον έλεγχο της απόδοσης των όρων. Πέρα από τα μέλη της επιτροπής αυτής, αξιοποιήθηκαν και άλλοι ειδικοί όπου υπήρχε ανάγκη.

Το κυρίως έργο της μετάφρασης έφερε σε πέρας ομάδα 15 μεταφραστών που επιλέχθηκαν μέσα από διαδικασία υποβολής χωριστού μεταφραστικού δείγματος για κάθε μείζον γνωστικό πεδίο.

Τον συντονισμό και την υποστήριξη του έργου είχε ομάδα εργασίας από στελέχη του ΕΚΤ, η οποία ήταν υπεύθυνη, μεταξύ άλλων, και για την επιλογή και προσαρμογή του λογισμικού υποβοήθησης του μεταφραστικού έργου. Την ομάδα αυτή πλαισίωσαν ειδικοί συνεργάτες για την επεξεργασία του Ευρετηρίου και τη γλωσσική και τυπογραφική επιμέλεια.

Ο σχεδιασμός και η εκτέλεση του έργου ακολούθησε τα εξής βήματα:

- Επιλογή και προσαρμογή του μεταφραστικού λογισμικού Tr-AID, προϊόντος του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ)
- Κατανομή των θεματικών ενοτήτων στους μεταφραστές με βάση την αξιολόγηση των δοκιμαστικών
- Επιμόρφωση των μεταφραστών στη χρήση του Tr-AID
- Μετάφραση του κειμένου και επεξεργασία δίγλωσσης ορολογίας
- Έλεγχος της ορολογίας από τους επιστημονικούς επιμελητές
- Ενσωμάτωση των διορθώσεων και παράδοση: α) της δίγλωσσης ορολογίας σε ηλεκτρονική μορφή (ορολογική μνήμη) και β) του μεταφρασμένου κειμένου
- Έλεγχος του κειμένου από τα μέλη της Επιτροπής Βιβλιοθηκονομικής Επιμέλειας
- Ενσωμάτωση των διορθώσεων και τελική επιμέλεια

Το όλο έργο χρειάστηκε τελικά περίπου τρία χρόνια για να ολοκληρωθεί. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι, ακριβώς για να μην επιβαρυνθεί περισσότερο ένα ήδη απαιτητικό εγχείρημα, επιλέχθηκε ο δρόμος της «μετάφρασης» και όχι της «προσαρμογής». Αυτό σημαίνει ότι περιορίστηκαν στο ελάχιστο οι κάθε είδους παρεμβάσεις που θεωρούνται απαραίτητες ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες των ελληνικών βιβλιοθηκών. Συγκεκριμένα, για τις θεματικές ενότητες που αφορούν την ελληνική λογοτεχνία, ιστορία και γεωγραφία χρησιμοποιήθηκε το αντίστοιχο υλικό από την 21η πλήρη έκδοση, ώστε να αντιμετωπιστεί η ανεπάρκεια της συνοπτικής έκδοσης. Για μια ικανοποιητική προσαρμογή, ωστόσο, χρειάζονται και τροποποιήσεις σε άλλες ενότητες, όπως θρησκεία, δίκαιο, δημόσια διοίκηση κ.λπ. Κάτι τέτοιο προβλέπεται στον μεσοπρόθεσμο σχεδιασμό του ΕΚΤ, στο πλαίσιο νέας έκδοσης.

Έστω και έτσι, η μετάφραση παρουσίαζε αρκετές ιδιαιτερότητες, καθώς δεν αφορούσε ένα συνηθισμένο κείμενο αλλά ένα σύστημα με βασικό συστατικό την ορολογία. Στις 1.200 σελίδες της, η έκδοση περιλαμβάνει περίπου 15.000 όρους, πολλοί από τους οποίους εμφανίζονται σε διάφορα σημεία του κυρίως σώματος της Δεκαδικής Ταξινόμησης και, φυσικά, στο Ευρετήριο. Είναι προφανές ότι η συνέπεια στην απόδοση της ορολογίας, καθοριστική για τη

λειτουργικότητα του συστήματος, ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να επιτευχθεί, δεδομένου και του μεγάλου αριθμού –σχεδόν σαράντα– των εμπλεκόμενων συνεργατών, από τη μετάφραση και τον έλεγχο της απόδοσης έως την τελική επιμέλεια. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος της προσπάθειας σε όλες τις φάσεις του έργου αναλώθηκε για τον σκοπό αυτό. Μπορεί να μην εξαλείφθηκαν όλα τα λάθη αυτού του είδους, αλλά το αποτέλεσμα κρίνεται σαφώς ικανοποιητικό.

Η συμβολή του μεταφραστικού λογισμικού στη διασφάλιση της συνέπειας αποδείχθηκε ανεκτίμητη. Ο λόγος είναι απλός: αν ένας όρος εμφανίζεται στις σελίδες 15, 380 και 920, μεταφράζεται από τρεις διαφορετικούς μεταφραστές και ελέγχεται από τρεις διαφορετικούς ειδικούς, οι πιθανότητες να αποδοθεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο είναι μικρές, ενώ είναι σχεδόν αδύνατο να εντοπιστεί η ασυνέπεια από τον τελικό επιμελητή. Πολλαπλασιάζετε την περίπτωση αυτή με εκατοντάδες αντίστοιχες και έχετε μια εικόνα για τους λόγους που επέβαλαν τη χρήση λογισμικού.

Χρειάστηκε, βέβαια, προσεκτικός σχεδιασμός και στενή συνεργασία με το ΙΕΛ για την προσαρμογή του λογισμικού, προκειμένου να δοθούν οι απαραίτητες «έξυπνες» λύσεις. Αρκετά μάλιστα ήταν τα προβλήματα που δεν στάθηκε δυνατό να προβλεφθούν από την αρχή και έτσι η διεργασία αυτή παρακολούθησε σε κάποιο βαθμό την εξέλιξη του έργου. Το κλειδί για τη διαχείριση της ορολογίας ήταν η δημιουργία κατά τη μετάφραση μιας «ορολογικής μνήμης» (ενός είδους δίγλωσσου ηλεκτρονικού λεξικού, όπου αποθηκεύταν και ο ταξινομικός αριθμός που αντιστοιχούσε σε κάθε ζεύγος όρων). Πέρα από τη βοήθεια που προσέφερε στον ίδιο τον μεταφραστή, η ορολογική μνήμη μπορούσε να ομαδοποιήσει τους όρους με βάση τη μορφολογική τους ομοιότητα (με πρώτη γλώσσα είτε τα αγγλικά είτε τα ελληνικά), δίνοντας έτσι τη δυνατότητα για έλεγχο της ομοιομορφίας, αλλά και της διαφοροποίησης, των αποδόσεων, ανάλογα με το ζητούμενο.

Ένα σύντομο παράδειγμα: κατά την ομαδοποίηση με πρώτη γλώσσα τα αγγλικά, οι όροι *education*, *physical education*, *educational policy* κ.λπ. εμφανίζονται ο ένας δίπλα στον άλλο συνοδευόμενοι από την απόδοσή τους στα ελληνικά· αν ο ίδιος όρος έχει αποθηκευτεί στη μνήμη με δύο ή περισσότερους ταξινομικούς αριθμούς εμφανίζεται ισάριθμες φορές. Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατή η σύγκριση των αποδόσεων (*παιδεία*, *εκπαίδευση*, *αγωγή*, *εκπαιδευτικός* κ.λπ.) και να κριθεί κατά περίπτωση αν πρέπει να αποκατασταθεί η ομοιομορφία ή να διατηρηθεί κάποια διαφοροποίηση. Από την άλλη πάλι, κατά την ομαδοποίηση με πρώτη γλώσσα τα ελληνικά, ελέγχεται αν έχουν αποδοθεί με τον ίδιο τρόπο

(π.χ. *εκπαίδευση*) δύο ή περισσότεροι αγγλικοί όροι (π.χ. *education, training*), και γίνονται ή όχι οι ανάλογες επεμβάσεις.

Είναι ευνόητο ότι, με την έλλειψη καθιερωμένης ορολογίας, αρκετές είναι οι περιπτώσεις όπου μπορεί να διατυπωθούν αντιρρήσεις για την απόδοση ενός όρου. Το ΕΚΤ περιμένει σχόλια από τους χρήστες της έκδοσης, προκειμένου να τα αξιοποιήσει στο μέλλον. Ας σημειωθεί εδώ ότι η Δεκαδική Ταξινόμηση Dewey τυπώθηκε σε 2.500 αντίτυπα και διανεμήθηκε δωρεάν στις κάθε είδους βιβλιοθήκες της χώρας. Στον προγραμματισμό του ΕΚΤ για τα επόμενα χρόνια περιλαμβάνεται μια πληρέστερη έκδοση, που θα διατίθεται και σε ηλεκτρονική μορφή.

2.2 ΕΥΡΕΤΗΡΙΑΣΗ

Ευρετηρίαση είναι «η πράξη περιγραφής ή ταύτισης ενός τεκμηρίου με βάση το θεματικό του περιεχόμενο» [2]. Γλώσσα ευρετηρίασης είναι «ένα ελεγχόμενο σύνολο όρων, επιλεγμένων από τη φυσική γλώσσα, που χρησιμοποιούνται για να αντιπροσωπεύσουν, σε συνοπτική μορφή, τα θέματα των τεκμηρίων» [3].

Είδαμε παραπάνω ότι ένα τεκμήριο συνδέεται σχεδόν πάντοτε με περισσότερα από ένα θέματα και ότι η ταξινόμηση, επειδή ακριβώς οφείλει να αποδώσει στο τεκμήριο μία και μόνη «ταυτότητα» ή «διεύθυνση», επιλέγει για τον σκοπό της ένα από αυτά. Η ευρετηρίαση, αντίθετα, έχει ως μέλημα την ανάδειξη όλων των σημαντικών πτυχών του θεματικού περιεχομένου ενός τεκμηρίου. Γι' αυτό και είναι προϋπόθεση για την ανάκτηση της πληροφορίας.

Τα ευρετήρια έκαναν την εμφάνισή τους πολύ νωρίς, από τη στιγμή θα έλεγε κανείς που δημιουργήθηκαν τα πρώτα γραπτά αρχεία με μέγεθος που υπερέβαινε τις δυνατότητες της ανθρώπινης μνήμης. Κατά τον πρότερο Μεσαίωνα, συντάσσονται ευρετήρια για τις Γραφές και τα κείμενα των Πατέρων, ενώ η χρήση τους γενικεύθηκε με την εξάπλωση της τυπογραφίας, ιδίως σε επιστημονικά κείμενα και νομικά έργα. Με την κατακόρυφη αύξηση των πάσης φύσεως εκδόσεων, και ιδίως των επιστημονικών περιοδικών, δημιουργήθηκαν ευρετήρια που δεν συνδέονταν με συγκεκριμένο δημοσιευμένο έργο αλλά με πληθώρα ειδικών κειμένων από ολόκληρα γνωστικά πεδία (π.χ. Χημεία, Ιατρική), έτσι ώστε να αξιοποιείται το μεγαλύτερο δυνατό φάσμα πηγών.

Η διεργασία της θεματικής ευρετηρίασης συνίσταται στην εννοιολογική ανάλυση του περιεχομένου του τεκμηρίου και στη «μετάφραση» της ανάλυσης αυτής με χρήση των

συναφών όρων από το ελεγχόμενο λεξιλόγιο (γλώσσα ευρετηρίασης) που χρησιμοποιείται κάθε φορά.

Σήμερα περισσότερο από ποτέ, με τον όγκο του διαθέσιμου περιεχομένου να αυξάνεται συνεχώς –γεωμετρικά θα έλεγε κανείς–, η γρήγορη και εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία είναι μία από τις σημαντικότερες υπηρεσίες που μπορεί να προσφέρει κανείς στον σύγχρονο άνθρωπο. Καθώς δε το ψηφιακό περιεχόμενο διατίθεται ευρέως, κυρίως χάρη στην επιτυχία του Διαδικτύου, η ευρετηρίαση με τη βοήθεια υπολογιστή εξελίσσεται και εφαρμόζεται όλο και περισσότερο. Θα πρέπει όμως να τονιστεί ότι η παρέμβαση του ανθρώπου εξακολουθεί να έχει τον πρώτο λόγο: η γλώσσα ευρετηρίασης είναι το κλειδί για την αποτελεσματική ανάκτηση της πληροφορίας και οφείλει να έχει νόημα πρώτα απ’ όλα για τον ίδιο τον χρήστη. Γι’ αυτό και κύριο γνώρισμά της είναι η «φυσική γλώσσα», που, τουλάχιστον προς το παρόν, δεν μπορεί ούτε να δημιουργηθεί ούτε να συντηρηθεί από τον υπολογιστή, αφού για κάτι τέτοιο απαιτείται σημασιολογική ανάλυση.

2.2.1 ΘΗΣΑΥΡΟΣ

Ένα είδος γλώσσας ευρετηρίασης που, σύμφωνα με την εμπειρία των τελευταίων δεκαετιών, δείχνει να συγκεντρώνει σημαντικά πλεονεκτήματα είναι ο θησαυρός. Θησαυρός είναι «το λεξιλόγιο όρων μιας ελεγχόμενης γλώσσας ευρετηρίασης, δομημένης με τρόπο ώστε να υποδηλώνονται σαφώς οι προϋπάρχουσες σχέσεις μεταξύ των εννοιών» [3].

Πολλές φορές ο θησαυρός συγγέεται με ένα άλλο διαδεδομένο σύστημα ευρετηρίασης, τις θεματικές επικεφαλίδες. Χωρίς να μπορούμε σε λεπτομέρειες, θα πούμε απλώς ότι σε κάθε θεματική επικεφαλίδα γίνεται συνδυασμός σε μία «φράση» των όρων που περιγράφουν το θεματικό περιεχόμενο του τεκμηρίου, και δεν υπάρχει συνεπής ιεραρχική δομή μεταξύ των θεματικών επικεφαλίδων. Στην περίπτωση του θησαυρού, οι όροι και οι έννοιες διατηρούν την αυτονομία τους και αναδεικνύονται οι μεταξύ τους σχέσεις (ισοδυναμίας, ιεραρχίας, συσχέτισης).

Για παράδειγμα, ο όρος *πηγνά* είναι ισοδύναμος με τον όρο *πουλιά*, έχει ως ευρύτερο τον όρο *ζώα* και ως πλατύτερο τον όρο *περιστέρια*, και είναι σχετικός με τον όρο *ορνιθολογία*. Πέρα από την ίδια τη διεργασία της ευρετηρίασης, η δομή αυτή του θησαυρού εξυπηρετεί και τη στρατηγική αναζήτησης της πληροφορίας, λόγου χάρη σε μια βάση δεδομένων, καθώς μπορεί να καθοδηγήσει τον χρήστη στην επιλογή των πλέον κατάλληλων όρων για

αποτελεσματική ανάκτηση. Η άμεση χρήση του θησαυρού κατά την αναζήτηση δεν είναι αναγκαία συνθήκη για την επιτυχία της, έχει διαπιστωθεί ωστόσο ότι βοηθά σημαντικά.

Το ΕΚΤ, θεωρώντας ότι ο θησαυρός είναι ένα εργαλείο πολύτιμο τόσο για τις βιβλιοθήκες όσο και για τις βάσεις δεδομένων και γενικότερα για το ψηφιακό περιεχόμενο, έχει ήδη ξεκινήσει μια προσπάθεια που σκοπό έχει να θέσει τις μεθοδολογικές βάσεις και να δημιουργήσει τον πυρήνα ενός τέτοιου ελεγχόμενου λεξιλογίου που θα καλύπτει ένα ευρύ φάσμα γνωστικών πεδίων. Πρόκειται για εγχείρημα δύσκολο, διότι, παρά την ύπαρξη προτύπων για την ανάπτυξη θησαυρών, υπάρχουν πολλές επιλογές που πρέπει να γίνουν και πολλά προβλήματα που πρέπει να επιλυθούν πριν αρχίσει το έργο αυτό να παίρνει μορφή και να αποδίδει καρπούς. Η προσδοκία είναι ότι θα ανταποκριθεί σε μια γνήσια ανάγκη και θα λειτουργήσει υποστηρικτικά και συμπληρωματικά για ανάλογες προσπάθειες στο μέλλον.

3. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι προφανές ότι η προβληματική και η «φιλοσοφία» που χαρακτηρίζουν τα συστήματα οργάνωσης και ανάκτησης της γνώσης έχουν πολλά κοινά με τις θεωρητικές και πρακτικές αναζητήσεις της ορολογίας. Στο επίκεντρο βρίσκονται οι έννοιες και οι μεταξύ τους σχέσεις, και οι όροι καλούνται να τις υποστηρίξουν με αξιοπιστία και συνέπεια.

Το ΕΚΤ αντιλαμβάνεται πόσο σημαντική είναι για τις δραστηριότητες του η ορολογία, αλλά και πόσο σημαντικές είναι για την ορολογία τέτοιες δραστηριότητες. Γι' αυτό και επιδίωξή του είναι η διαχείριση ορολογικών ζητημάτων και η διατύπωση ορολογικών προτάσεων να διακρίνονται από γνώση και ποιότητα.

Βιβλιογραφία

- [1] Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1381.1, *Τεκμηρίωση και πληροφόρηση – Λεξιλόγιο – Μέρος 1: Βασικές έννοιες*
- [2] Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1312, *Τεκμηρίωση – Θεματική ανάλυση τεκμηρίων, μέθοδοι εξέτασης τεκμηρίων, προσδιορισμού των θεμάτων τους και επιλογής των όρων ευρετηρίασης*
- [3] Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1321, *Τεκμηρίωση – Κατευθυντήριες οδηγίες για τη συγκρότηση και ανάπτυξη μονόγλωσσων θησαυρών*
- [4] Dewey M. *Δεκαδική Ταξινόμηση Dewey, Συνοπτική Έκδοση*, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2001

[5] Mai Chan L., Comaromi J. P., Mitchell J. S., Satija M. P. *Dewey Decimal Classification: A Practical Guide*, Forest Press, 1996

Διονύσιος Γιαννίμπας

Μεταφραστής - Ειδικός συνεργάτης του ΕΚΤ

Διεύθυνση αλληλογραφίας: Στίλπωνος 15 – 116 36 Αθήνα

τηλ.: 22990-66432, ηλ. ταχ.: diongiannibas@ath.forthnet.gr